

ORIGNALET

FOLKRÖRELSEARKIVET FÖR UPPSALA LÄN

NUMMER 1 • 2015

INNEHÅLL

I vår bygger vi
Fyriskällan

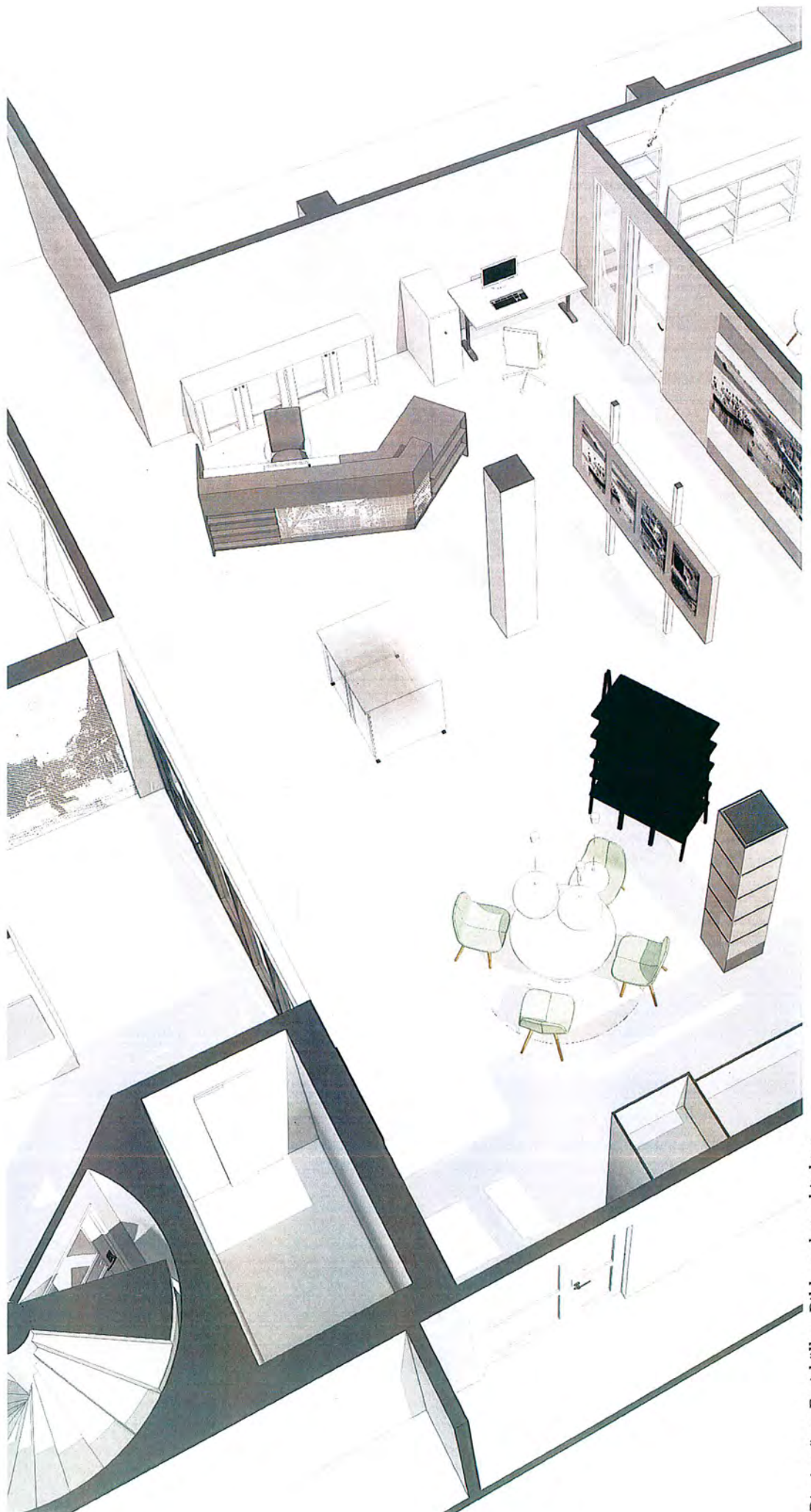
Nya tider, nya
utmaningar

Nymans verkstads-
klubb

Idrott och spel
engagerar

FOLKRÖRELSEARKIVET
FÖR UPPSALA LÄN

Ritning över Fyriskällan. Bild: werket arkitekter.

I vår bygger vi Fyriskällan

Nu är det igång. Från 2 februari och fram till industrisemestern i juli kommer S:t Olofsgatan 15, där Folkrörelsearkivet bor, att vara en byggstökig plats. Till hösten kan vi bjuda in till renoverade lokaler och till ett lokal- och regionalhistoriskt centrum: Fyriskällan.

Fyriskällan är namnet vi har bestämt för den forskningsmiljö vi från hösten 2015 kan erbjuda på adressen S:t Olofsgatan 15, tillsammans med Uppsala stadsarkiv och Stadsbiblioteket. Sedan länge delar vi forskarsal och forskarexpedition med Stadsarkivet och har också gemensamma arrangemang: det som vi annonserat under rubriken Arkiven i Sandbacken. Nu kommer vi också att dela miljö med stadsbiblioteket. Bibliotekets Uppsala- och Upplandssamling flyttar ned en våning och hamnar bredvid forskarexpeditionen – ett fantastiskt referensbibliotek för alla forskare. Vi får också en trappa från entrén som löper upp i biblioteket.

Rum är viktigt för att samarbete skall bli en naturlig och vardaglig del i arbetet. Nu får vi sådana rum, vår Fyriskälla. Välkommen att ösa ur den i höst!

I väntan på att Fyriskällan skall bli klar för invigning har vi en vår och sommar framför oss då vi istället blir mindre tillgängliga. Från 2 februari och fram till att vi återgår till vanliga hösttider för öppethållande i mitten av augusti, har forskarexpeditionen och forskarsalen öppet endast från klockan tio till klockan tolv på förmiddagen. Det kan finnas dagar då vi måste hålla helt stängt, på grund av byggandet.

3D-ritningar som visar hur arkitektfirman werket arkitekter tänker sig resultatet. En spiraltrappa förbinder arkiven med biblioteket. Bild: werket arkitekter.

Framförhållningen för det kommer inte att vara särskilt lång. Framtagning av volymer från arkiven kan fördröjas och en del arkiv kan också bli oåtkomliga under byggtiden. Efter bästa förmåga försöker vi hitta lösningar för er som behöver mer forskartid, men det måste ske efter överenskommelse. Kontakta oss om ni vet med er att sådana behov finns.

Den 23 februari skall entrén börja byggas om, enligt byggplanen. Fram till mitten av april är därför den vanliga entrén avstängd och besökare får ta vägen genom bibliotekets barnavdelning. Från slutet av april vidtar byggandet i forskarsal, forskarexpedition, sammanträdeslokalen och i det som skall bli Uppsala- och Upplandssamlingen. Vi kommer även att bygga om inne i Folkrörelsearkivets kontors- och arkivlokaler, något vi märker av från mitten av april och under maj månad. Denna ombyggnad märks mindre publikt, men förbättrar både arbetsmiljön och säkerheten för arkiven vi bevarar.

Under vårmånaderna strävar vi efter att ha så mycket verksamhet som möjligt ute i länet och våra gemensamma arrangemang med Stadsarkivet på Arkiven i Sandbacken tar en paus. Folkrörelsearkivet planerar ändå att hålla kurser i arkivvård (tisdag 2 juni) och i att skriva föreningshistoria (tisdag 19 maj).

Besök gärna vår hemsida <http://www.fauppsala.se>, eller följ oss på vårt återupplivade facebook-konto (Folkrörelsearkivet för Uppsala län) och nya twitterkonto (<https://twitter.com/fauppsalalan>) för att få aktuell information.

Av Örjan Simonson

Nya tider, nya utmaningar

Folkrörelsearkivet i Uppsala har tillsammans med Södertörns Högskola och förenings- och företagsarkiv i Mälardalen påbörjat ett projekt om digital arkivering.

Det är viktigt att bevara nutidshistorien. Större företag och organisationer tenderar ofta att lösa sin digitala arkivering på andra vägar, t.ex. genom egna system. Men mindre verksamheter och inte minst privatpersoner riskerar att tappas bort när samhället i övrigt tar itu med att lösa den digitala arkiveringen. Dessa delar av samhället kan eller vill själva oftast inte investera i tekniska lösningar för att på längre sikt arkivera det de skapar idag. Att hitta en teknisk plattform och användarmiljö som underlättar för mindre arkivinstitutioner, samt ta hand om digitala dokument från småskaliga och mellanstora verksamheter borde även vara till stor glädje för forskarsamhället.

Hur kan jag påbörja mitt digitala arkiv

När det gäller textfiler rekommenderas man att spara dessa som en PDF/A-fil. I nyare versioner av Microsoft Office kan man spara textfiler i PDF/A. Det finns Open-source program som är gratis att

ladda ner, OpenOffice och LibreOffice som även hanterar PDF/A filer. Att tänka på är att en PDF/A-fil inte går att redigera som en vanlig Word-fil, utan den är "arkivbeständig".

De föreningar och privatpersoner som har funderingar hur de ska handskas med sina digitala filer idag kan vi rekommendera www.tam-arkiv.se/tam_serien_rekommendationer som är en början när det gäller digital arkivering. TAM-arkivet är en av deltagarna i projektet med digital arkivering.

Det dröjer fortfarande en tid innan Folkrörelsearkivet kan ta emot e-arkiv. Men när vi väl är där underlättar det mycket om handlingarna finns i rätt format vid leverans. Under tiden svarar vi så gott vi kan på frågor om digitala handlingar och hur de bäst tas om hand.

Av Lars-Åke Ryding

Nymans verkstadsklubb

Nymans verkstäder är ett bra exempel på industrins utveckling i Uppsala, ett litet företag som växer till en världsaktör för att sedan tyna bort efter 1960- och 70-talets industrikras. Nymans verkstadsklubb är på samma sätt en god representant för den fackliga utvecklingen.

Ursprunget till Uppsalafabriken Nymans kan vi finna i den finmekaniska verkstad som 1873 startades av instrumentmakaren Anders Nyman i Uppsala. Vid slutet av 1880-talet beslöt hans söner Janne och Adolf Fredrik Nyman igångsätta reparation och tillverkning av cyklar i faderns verkstad.

Den var då belägen i hörnet av Dragarbrunnsgatan och Klostergatan. Tillverkningen var från början rätt blygsam. Perioden 1893-94 tillverkades tio cyklar av märket "Hermes". Firman kom dock att växa snabbt. År 1899 uppgick arbetsstyrkan till ett sextiotal för att 1902 överstiga 160 medan produktionen hade ökat till 500 cyklar/år. Men vid den tidpunkten hade man övergett Anders Nymans lilla verkstad och flyttat in i en nyuppförd industribyggnad vid S:t Persgatans dåvarande ände.

Verkstadsklubbens bildande

I oktober 1901 bildades på initiativ av avdelning 50 av Jern- och Metallarbetareförbundet en verkstadsklubb vid Nymans verkstäder. Tio arbetare anslöt sig det året. Till ordförande valdes R J Rinaldo, till kassör J E Öberg och till övriga styrelseposter K Linholm, J E Wahlström samt G Carlsson.

Den nybildade klubben fick dock rätt svårt att hålla verksamheten igång. En orsak kan vara avdelningens dominerande ställning gentemot klubben i det fackliga arbetet. En annan och kanske viktigare anledning var Rinaldos flyttning från staden 1902. Klubbverksamheten tog dock ny sats 1903. Under den nyvalde ordföranden Oskar Erikssons ledning stärktes klubben snabbt. Medlemsantalet ökade från 42 stycken 1903 till 97 stycken 1908.

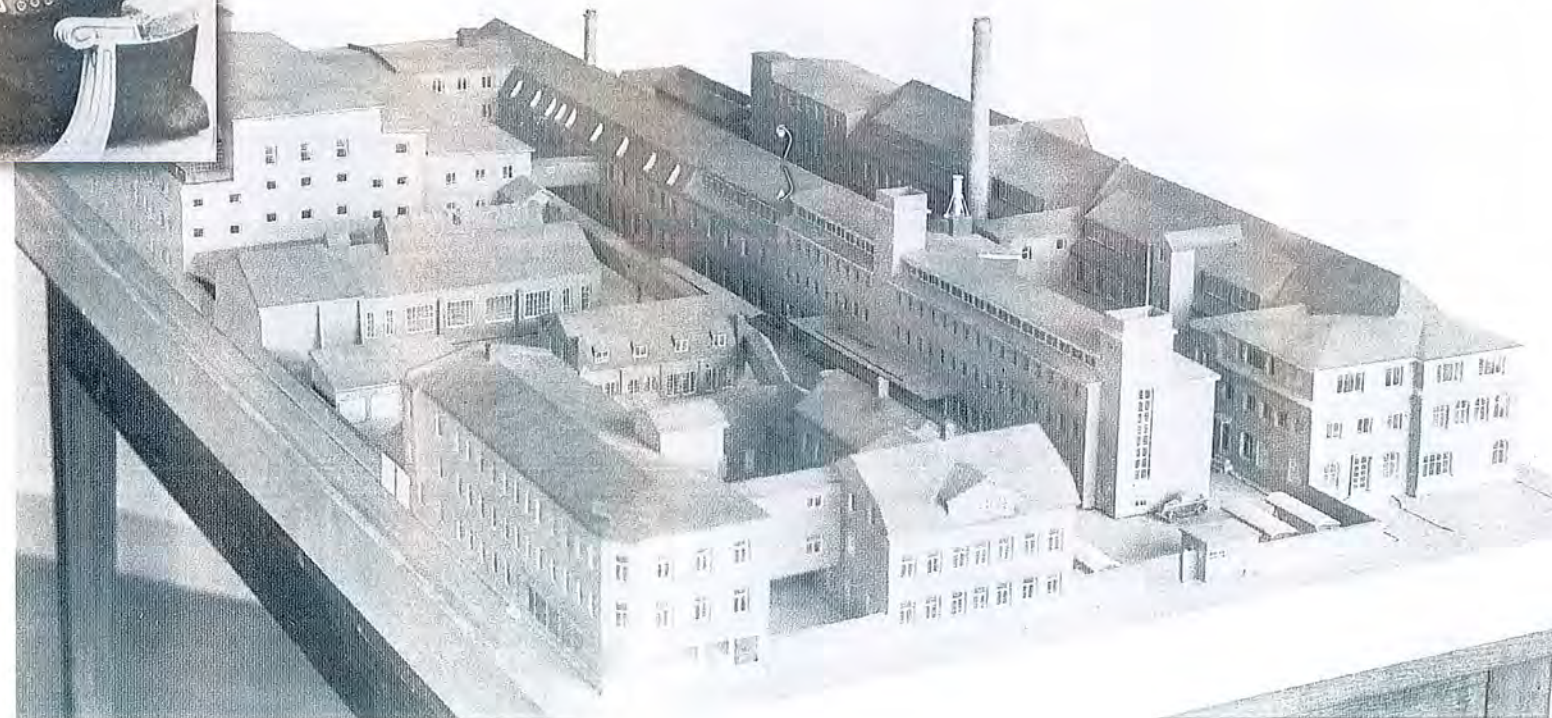
Första avtalet

Det första avtalet, Prislsta och lönerreglemente, slöts hösten 1903 efter drygt fem månaders förhandlingar. Avsikten med avtalet var att åstadkomma ett skydd mot ackordsänkningar.

I avdelningens protokoll uttryckte man sin tillfredsställelse över "...det vid Nymans verkstäders nyligen tillkämpade lönerreglemente, som gifvit ett ganska gott resultat, i det att bolagets årliga profit därigenom fått en åderlätning på c:a 2.400 kronor, som hädanefter hamna på rätt ställe".

Oskar Eriksson, klubbordförande från 1903.

Nymans verkstäder AB. Foto: Östlings Foto.

Lönerreglementet innehöll sju löneklasser med timlöner från 20 till 42 öre. Av prislstan kan vi se att ersättningen för lödning av framram till Hermes herrcykel var 18 öre, järnsvarvning av ett kedjehjul 40 öre och pressning av styrstänger 1 öre styck.

Krigstid och dyrtid

Krigsutbrottet 1914 inledde en tid av svåra påfrestningar inom industrin, brist på råvaror och kapital hos företagen, arbetslöshet och prisstegringar för arbetarna. Det var inledningen till en rullande lönerörelse i jakt på skenande prisstegringar som skulle pågå till oktober 1918. Från juli 1914 till oktober 1918 var prisstegringen 142 %. Under den perioden fick arbetarna en löneförbättring på 50 % vilket skapade en stor reallönesänkning.

Mellankrigstiden och andra världskriget

Medan 30-talet för svensk industri i allmänhet bestod i nedgång, arbetslöshet och allmän kris, var årtiondet en period med kraftig expansion för Nymans verkstäder. Under året 1933 ökade antalet anställda från 362 till 664. Vid 1937 års utgång var 864 arbetare anställda.

De goda konjunkturerna till trots befann sig verkstadsklubben vid Nymans i ett markant kärvare förhandlingsklimat under 30-talet. Den främsta

orsaken fann man i Nymans verkstäders inträde i Sveriges Verkstadsförening i samband med sammanläggningen med Velociped AB Lindblads (Crescent). Av betydelse var dock säkerligen också den förändring i verkstadsledningen som sammanläggningen medförde. Allt fler frågor måste härefter föras upp till förbunds nivå för avgörande.

Krigsproduktionen skapade ytterligare arbetstillfällen så under 40-talet sysselsattes över 1 000 arbetare.

Efterkrigstid

Bland de anställda var framtidstron stark vid inträdet i 50-talet. Man var verksam i en tillverkning som utan egentliga problem fann god avsättning. Även om den ursprungliga produkten, cykeln, började trängas ut av en snabbt expanderande bilism, så kunde företaget parera genom effektiva rationaliseringar och ett vidgat produktsortiment: mopeder, båtmotorer, gräsklippare, motorcyklar, sportartiklar m.m. Förhållandet mellan ledning och anställda kunde också utvecklas förhållandevis friktionsfritt. År 1955 var antalet anställda 1 421.

Under denna period upprättades en företagsnämnd vilket innebar att verkstadsklubben fick en sammanhållen bild av företagets utveckling inom ekonomi och framtida investeringar samt förbättrad introduktion av nyanställda, anställning av en personalkonsulent m.m.

Branschen omstruktureras

Samgåendet med AB Cykelfabriken Monark 1960 motiverades från ledningen med att samordningsvinster kunde tillgodogöras. Ett år senare kom nästa branschoperation. Monark Crescent-koncernen slöt ett samarbetsavtal med en annan betydande cykeltillverkare, Husqvarna Vapenfabrik. Innehållet var att Husqvarna lämnade cykeltillverkningen i utbyte mot att Nymans släppte den nyligen lyckosamt påbörjade motorsågstillverkningen.

I företagsnämnden uttalade klubbordföranden Charles Forsell att "[...] detta nya avtal inte syntes förutsätta, att Uppsala tillföres någon ny tillverkning [...]. Kännbarast är väl att Nymans mister den tillverkning av motorsågar på vilken verkstadsklubben ställt stora förhoppningar bl.a. ur säsongsutjämnings synpunkt".

Ett par år in på decenniet började cykelförsäljningen gå tillbaka kraftigt. Den inhemska cykelindustrin möttes också av växande konkurrens från utländska

importprodukter. Koncernens metod att möta svårigheterna var att överföra cykel- och mopedtillverkningen i Uppsala till fabriken i Varberg, medan man i Uppsala, med nybyggda fabriksanläggningar i Boländerna, ville satsa på båtmotortillverkningen. Vid styrelsemötet den 8 december 1971 rapporterades att "en mycket stark känsla av osäkerhet och oro för framtiden, råder för närvarande inom koncernen". I december 1973 meddelade företaget att Volvo skulle överta Uppsalafabriken och MCBs tillverkning och försäljning av utombordsmotorer. Då följde en turbulent tid där Volvo redan 1979 sålde fabriken och den bytte ägare flera gånger. Verkstadsklubben ställdes inför svåra prövningar och verksamheten minskade allt mer. Men det är en annan historia.

Verkstadsklubbens sociala verksamhet

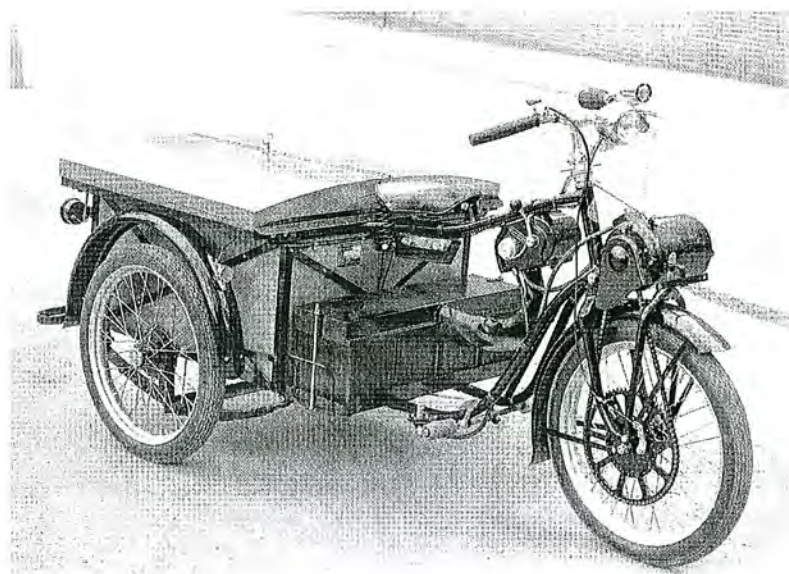
Vid sammanträdet den 13 december 1926 beslöt klubben att bilda en understödsfond för att bistå arbetslösa medlemmar med ekonomisk hjälp till julen. Finansieringen av understödet bestod i att man tog 5 % av en veckolön från klubbens medlemmar. En förteckning av arbetslösa medlemmar som skulle få bidrag godkändes. Detta understöd gavs ut endast detta år.

Vid Nymans verkstadsklubbens ordinarie månadsmöte 25 april 1936 beslutades att en ny understödsfond skulle bildas. Fondens ändamål var att "[...] betala försäkringsavgifter för ålderstigna och behövande medlemmar till före detta anställda som av ålder eller sjukdom slutat sin anställning vid Nymans verkstäder – till medlemmar som i sjukkassan Hermes var berättigade till understöd – ge bidrag vid långvarig sjukdom eller konvalescens, ge tillfälligt

understöd till medlemmar, som är i särskilt behov därav."

Under spanska inbördeskriget 1936-1939 hjälpte fonden spanska barn som flytt till Frankrike. Under åren 1944-1945 fick insamlingen "Mitt sommarbarn" bidrag från fonden.

Den huvudsakliga inkomsten till fonden var ränta på egen fond, plikt pengar som anställda erlade för sen

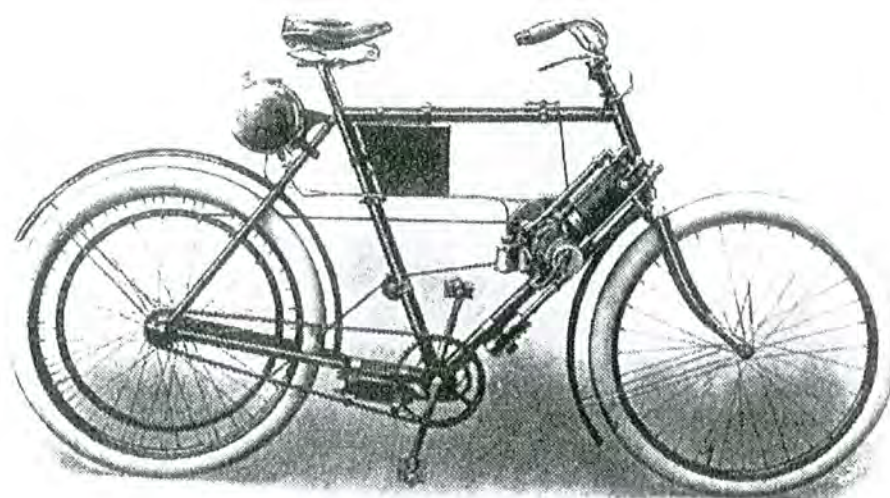

ankomst till arbetet samt från anställda, som slutat sin anställning innan de lokala löneförhandlingarna var klara och ej gjorde anspråk på retroaktiva löner. Fondens ändamål ändrades på grund av att den allmänna sjukförsäkringen infördes och man istället gav medel till fackliga studier samt kransar till avlidna medlemmars begravningar. Fonden upphörde 1991 då den saknade intäkter och medlen överfördes till klubbkassan.

Av Lars-Åke Ryding

Ovan: Elmoped för varutransporter, serietillverkades från 1941 till 1947 då bensin var en bristvara. Foto: Östlings Foto.

Till vänster: Nymans Hermes Motorvelociped från 1903, föregångaren till mopeden.

Idrott och spel engagerar

Föreningslivet är inget som lockar unga. Detta visar rapporten Fokus 14 som Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor har gjort på uppdrag av regeringen. Utvecklingen började för 20 år sedan och den håller i sig.

Rapporten Fokus 14 visar på ett minskat föreningsdeltagande bland unga i åldrarna 10-19 år. Den utveckling som började redan på 1990-talet håller i sig och flera klassiska folkrörelser visar på en halvering av antalet aktiva sedan 1994. Frikyrkorörelsen, nykterhetsrörelsen och de politiska ungdomsförbunden hör till dessa. Rapporten visar även på tydliga skillnader i hur mycket olika ungdomsgrupper är aktiva på sin fritid. Unga med begränsade ekonomiska resurser, utrikes födda tjejer, unga HBTQ-personer och unga med funktionsnedsättning deltar i mindre utsträckning i föreningslivet.

Idrottsrörelsen intar fortfarande en särställning bland ungas fritidsaktiviteter. Ca 80 % av tjejerna och killarna i åldern 13-19 år idrottar eller motionerar inom en förening eller i oorganiserad form minst en gång varje vecka. Studien visar att, trots att både idrottsföreningar och flertalet övriga föreningar förlorar medlemmar över tid, så blir allt mer av föreningsverksamheten idrott.

En organisation som går mot strömmen är hobbyorganisationen Sverok, tidigare Sveriges roll- och konfliktspelesförbund. Brädspel, figurspel, rollspel, konfliktspel, e-sport, LAN, lajvspel och asiatisk populärkultur utgör de vanligaste hobbygrenarna. Sverok, som är medlemsorganisation i Studieförbundet, är idag Sveriges största ungdomsförbund med över 80 000 medlemmar i 1 200 föreningar. 92 % av Sveroks medlemmar utgörs av ungdomar i åldern 6-25 år. Det unika med Sverok är att föreningarna i regel drivs av ungdomarna själva.

Ökad individualisering och ökade frihetsgrader i fritidsaktiviteter lyfts fram som förklaring till det minskade föreningsdeltagandet bland unga. Även nätkonflikter tar en allt större plats i ungas liv. Sverok utmärker sig här genom att möta ett behov som en stor del av det övriga, traditionella, föreningslivet

inte riktigt kan tillgodose. Inom Sveroks ram kan unga välja många typer av aktiviteter; de kan vara unika i sin inriktning, snabbt välja spelformer, börja i vilken ålder de vill, utföra aktiviteten när de önskar samt utföra aktiviteten själv, eller tillsammans med andra på nätet eller i en lokal. Man kan därför argumentera för att Sverok representerar något nytt inom föreningslivet.

LAN-spel är populärt bland dagens ungdomar. Foto: Yulia Lindberg.

En tendens är att ungdomar i allt högre grad inte vet vad som är en förening eller inte. Ungdomar i framför allt gymnasiet upplever till exempel att kommersiella gym är idrottsföreningar. Denna tendens är extra tydlig bland Sveroks medlemsföreningar, där man inte nödvändigtvis ser sig själva som en del av föreningslivet. Detta kan delvis förklaras med att Sveroks föreningar vanligtvis har få medlemmar som är aktiva under en kort tid samtidigt som de inte behöver betala någon medlemsavgift.

Fokus 14 är tillgänglig online, <http://www.mucf.se/publikationer/fokus-14-om-ungas-fritid-och-organisering>.

Av Per Agius

Öppettider

Folkrörelsearkivet och Stadsarkivet
bygger om under 2015

Från och med 2 februari har vi öppet varje
helgfri vardag kl. 10-12

